

Historier om bedstefar og om den hvide hest

Aksel Kirk

I 40 år skrev smeden Jens Kirk i Heltborg dagbog. Mange år senere skulle den blive et uvurderligt klenodie for barnebarnet Aksel Kirk, der her giver smagsprøver på dagbogens indhold. Desuden fortæller Aksel Kirk om sine oplevelser med en hvid hest på gården Futtrup, hvor bedstefaderen også havde sin gang.

Min bedstefars ejendom ligger eller lå øst for møllen i Heltborg. Det var engang en god lille gård på 3,6 td. hartkorn, (ca. 17 ha) og eng, men ved udflytning fra landsbydrift for ca. 140 år siden blev udmarken solgt fra, og med knap 7 ha blev ejendommen drevet videre, indtil for 45 år siden, hvor min far solgte den til en nabo, hvis gård den blev lagt under. Denne fjernede udhusene og restaurerede stuehuset, som han derefter solgte fra (nuv. adresse Futtrupvej 1).

På denne ejendom har min slægt levet i ca. 250 år. Min bedstefar, som denne artikel handler om, blev født her 8. september 1836. Her blev jeg født for 76 år siden, og om bedstefar vil jeg fortælle. Som ung blev han udlært smed i Tåbel. I 1859, fra marts til november, aftjente han sin værnepligt i Kiel (det gl. Slesvig), derefter smedesvend på Thyholm til maj 1863 og de næste 7 måneder i Thisted, da han blev indkaldt til deltagelse i krigen 1864 og skulle møde ved "Dannevirke" 3. december 1863.

Jens Kirk, fotograferet i Hurup i 1875.

Han vendte uskadt hjem fra krigen 20. august 1864, hvorefter han nedsatte sig som smed i en gammel landsbysmedje, som lå nær hjemmet. Min ældste bror lavede en tegning af den 250 år gamle smedje, før den faldt ned. Smedjen var på 30 m² og i østre ende med et lille kammer på 9 m², hvor bedstefar boede som ungkarl i 13 år. Kammeret var møbleret med en seng, en stol og chatol; en lille kakkelovn

havde han også til at give lidt varme i kammeret samt til madlavning.

Foruden at passe håndværket gik han ofte hjem og hjalp faderen ved landbruget. 500 m fra smedjen lå en gård, hvis ejer, Niels Lings, var bedstefars gode ven og krigskammerat. Her havde de på sytten år en tjenestepige ved navn Stine, født 1849 på et lille husmandssted nær Vestervig.

Hun blev min bedstemor. De blev gift 5. februar 1878, og bryllupsfesten blev fejret i smedjen, hvor der nok kunne blive plads til ca. 25 gæster.

De overtog nu fædrenehjemmet, hvor de sammen udførte en livsgerning, der kom til at præge deres tid og egn. Ved siden af landbruget fortsatte han i nogle år håndværket, indtil et utal af tillidshverv efterhånden lagde beslag på en stor del af hans tid, hvor særlig biblioteket fortjener at blive nævnt. I 1815 fik de i Heltborg en ny lærer. 21-årige Anders Søndergård fra Silstrup, lige dimitteret som en af de første fra Snedsted seminarium. Han var en fremragende lærer og foregangsmand på mange områder, bl.a. oprettede han af egne midler et bibliotek i sit hjem ca. 1826 som et af de første i Thy. Formålet var jævnfør loven om undervisningspligt fra 1814, at alle skulle blive læsekyndige og ved bibliotekets hjælp få bedre kulturel viden. Lærer Søndergård bestyrede det til sin død i 1863, og i 1879 blev det flyttet til mit hjem, hvor bedstefar bestyrede det til sin død i 1909.

Dagbøgerne

Hele sin livsgerning har bedstefar skrevet i dagbøger, hvor første notat blev skrevet 1. april 1866 (påskedag). Det blev skrevet ved klappen af nævnte chatol, hvor han sluttede 40 år senere uden at have forsømt en aften i de 40 år. Derfor har jeg hans regnskab fra 25 år, startet 1881. Chatollet pryder i dag vort hjem i Elsted.

Stuehuset, der nu er nyrestaureret, byggede han i 1886. Det var på 23 alens længde og kostede ialt 1202 kr. 81 Øre, hvad den bevarede regning viser. Med den samme nøjagtighed er det hele ført, og da han satte klokkeslæt på en stor del af arbejdet, kan man se, at hans arbejdsdage sjældent var under 16 timer.

Før giftermålet var hovedparten af smedarbejdet hesteskoning, et arbejde han gik ud på gården at udføre, sko og søm lavede han selv hjemme i smedjen. Når han slog sko, havde han altid en mand til hjælp, måske stammer det gamle ord herfra: "Man skal smede, mens jernet er varmt", vist ingen steder passede det bedre end her. De første var som regel kl. 4 om morgenen, hvor han sikkert i en sæk over nakken havde sko, søm og værktøj.

	R.	S.	K.	S.
	561	76	428	88
Regning over udgifter ved nybygningen af et stuehus.				
Agenter 2 1/2 480				3 64
Sekret 1 1/2 300				22 75
Forretning 1 1/2 300				8 30
Byggesag 1 1/2 300				19 75
De forskellige tilkomningsskatter				2 -
Vindues og Døren (afslutning)				222 25
Byggesag 1 1/2 300				2 31
Tommerslet 3300 319				378 39
Tommerslet 70 1/2 140				120 -
Tilskud 11 1/2 230				19 -
Det gamle anlæg og tilhørende				60 -
Handl. 2 1/2 500				9 60
Byggesag 1 1/2 300				15 40
Byggesag 1 1/2 300				39 38
Byggesag 1 1/2 300				1 15
Byggesag 1 1/2 300				2 -
Byggesag 1 1/2 300				5 40
Byggesag 1 1/2 300				24 -
Byggesag 1 1/2 300				12 30
Byggesag 1 1/2 300				176 20
Tilbagebetalt af Byggesag 300 319				379 31
182 1/2 365				115 30
182 1/2 365				105 -
1202 2819				

Regning over udgifter ved nybygningen af et stuehus.

Bedstefars største kunde var en stor gård, Futtrup, som lå afsides fra landsbyen, et stenkast fra Limfjorden, hvor den slog et sving. Fra den ene side af gården lå et stykke højmark på ca. 25 ha, med store skrænter ned mod fjorden, ellers var det hele omkredset af vidtstrakte, nærmest bundløse enge. Et gammelt sagn fortæller, det engang bar været en sørøverborg.

På højmarken, som var rig på fint ler, blev der i ca. 1835 bygget teglværk bag de store skrænter ned mod fjorden. Set med vore øjne var det et ucentralt sted helt isoleret fra omverdenen, men for 160 år siden et centralt sted op til vandvejene, hvor kunderne fandtes ved de store havnebyer som Thisted, Nykøbing, Skive m.fl. I engene gravede de tørv til at starte opvarmningen i højovnen med, kul skulle der til de sidste dage for at nå de 11-1200 grader, der krævedes, men det blev leveret ad søvejen.

Teglværket blev nedlagt omkring århundredskiftet, men ruiner fra ovnen er der stadig, ligeledes gravene hvor de æltede leret, først var det med stude, som de trak rundt i leret, senere fik de en æltevogn. Da man i sidste halvdel af 1800-tallet begyndte at dræne, fik de produktion af drænrør sat i gang i alle størrelser, og da havde de en lille vindmølle til at trække lerpresseren. På teglværket var der 4 heste, der altid skulle være velskoede til det hårde arbejde i lergraven. Når bedstefar skulle på teglværket for at sko eller istandsætte nogle maskiner, var det altid kl. 4 om morgenen, alt skulle være klart, når arbejdet begyndte kl. 6. På gården var der 5-6 heste og redskaber, som også af og til krævede en smed, så det skete ofte, særlig om foråret, at han var der 3-4 dage i træk, og der var 3-4 km at gå derned.

Selv om bedstefar var stærkt religiøs og sjældent forsømte kirken en søndag, skete det ofte, han en søndag før kirketid, det kunne være kl. 9, først var ude for at sko et par heste. Om vinteren, når det var glat, var han ofte 2-3 steder for at "skjærpe" bøndernes heste, da de ellers ikke kunne køre til kirke. Lidt glæde og fornøjelse blev der også tid til engang imellem, f.eks. 25. juli 1875, hvor der var stor fest i Thisted i anledning af 25 års dagen for slaget ved Isted, det slag som afgjorde danskernes sejr i 3-årskrigen.

En af bedstefars gode venner, gartner Nielsen, gl. krigskammerat fra Thyholm, havde han sikkert aftalt med, at de ville til Thisted den søndag. Han skrev da i dagbogen:

Om morgenen var jeg på Futtrup teglværk at sko 2 heste. Kl. 9 hvor gartneren var kommet fra Hvidbjerg, gik vi til Thisted, hvor vi var kl. 1, derefter til gudstjeneste på Rådhuset.

Om aftenen var der fest i plantagen med stort fyrværkeri. De blev i Thisted om natten, da turen sikkert havde haft et formål mere. Han skrev:

Om morgenen kørte gartneren og jeg sammen med nogle flere i en lejet vogn til Sjørring og Rosvang, hvor der var et kort ophold, derefter til Egebaksande, hvor vi var et par timer. Derefter til Hundborg, hvor gartneren og jeg steg af og gik hjem, hvor vi var lidt før aften.

Jubilæumsfest for slaget ved Isted.

Det har sikkert været en oplevelse, samt en stor turistattraktion, at se de store moderne gårde, som nu skød op på den afvandede Sjørring Sø. For de to gamle soldater og krigskammerater var det intet problem at gå den tur frem og tilbage, en tur bedstefar flere gange har gjort samme dag, 60 km. i alt. Om gartneren skrev han 10. februar 1881:

Om aftenen kl. 7 kom gartner Nielsen fra Hvidbjerg, efter nogle ærinder på egnen, og kl. 11 gik han mod Thyholm, i et næsten overkast vejr.

I sommeren 1880 skete et par gange, at der til bedstefar kom en stenkører fra Nykøbing og skulle have sine heste skoet. Nu da Thybanen blev anlagt, har der sikkert været mange bløde lavninger, som skulle fyldes op med store sten, for at det kunne bære togstammen. De almindelige kassevogne, man brugte, var alt for besværlige at læsse sten på og af igen. Måske har en fra Nykøbing specialiseret sig i den slags med praktiske vogne og er som en slags entreprenør hentet herover til hjælp ved arbejdet

med banen. 20. april 1882 blev Thybanen åbnet for drift. 23. maj skrev bedstefar:

Formiddag var jeg og min kone ved Hurup st. da kongetoget kom hertil og kørte videre, det var i anledning af Thybanens åbning.

4. juli. Jeg og min kone var med toget kl. 8.30 til Thisted og med eftermiddagstoget hjem kl. 6.20. Der var kræmmermarked, og det var min kones 33 årige fødselsdag.

I hans regnskabsbog kan jeg se, at billetterne kostede i alt 3 kr. 20 Øre. Det var en luksusrejse, og en sådan rejse for mand og kone kunne ikke gøres for en arbejders ugeløn, når han kun tjente 40-50 øre om dagen. Var der festligheder som dyrskue og lignende, og man ventede mange gæster til byen, sattes ekstra tog ind. Det var kreaturvogne, hvor der var sat bænke ind, så man kunne rejse for halv pris.

29. marts 1884 blev bedstefar på herredskontoret i Vestervig edsfæstet som sognefoged for Heltborg sogn, et arbejde som vel tog det halve af hans tid. Sognefogeden var en slags politimyndighed, alt hvad der var af kriminalitet skulle gennem ham. Konge-, kirke- og præstetiende m.m., som indtil ca. 1880 blev betalt med korn, var nu gået over til kontanter. Det var sognefogedens gerning at indkræve disse penge, og var det ikke betalt til tiden, skulle han ud at pante, hvilket også gjaldt for kommuneskat. Alt det faste blev lønnet med 60 kr. om året, dertil et utal af mindre opgaver som f.eks. påtegning af skudsmålsbøger, hvor han fik 25 Øre for hver - for hver bekendtgørelse læst ved kirkestævner fik han 33 Øre. Og det, som vel tog mest tid, var ud med stævninger, politiindkaldelse, forskellige tilsigelser mm. Med alt det løse lagt til den faste løn lå indtjeningen i reglen på 150-155 kr. om året. Derforuden fik han fra det offentlige som bestyrer af biblioteket 12 kr. om året, incl. lokale til bøgerne. Han var også ligsynsmand, hvor han fik 1 kr. for hvert ligsyn.

Jeg vil berette lidt om den kongelige skat (statsskat), der skulle betales to gange om året. Da der i sognet var 8-9 km fra den ene til den anden ende, var der 2-3 steder, hvor han opholdt sig visse dage, så de kunne komme og betale på et bestemt tidspunkt; men ofte måtte han trave sognet rundt efter pengene, hvorefter han skulle aflevere dem på Amtsgården i Thisted, hvortil han benyttede toget. Al skat blev betalt efter hartkorn, og da bedstefar betalte 33 kr. (ca.) halvårlig af hans 1½ td. var det 22 kr. pr. td. hartkorn, og da der i sognet var 240 td. blev det ca. 5000 kr., han rejste med to gange om året. Et stort beløb i relation til en arbejderdagløn på 50 Øre, set med vore øjne i dag et ikke ufarligt job ene mand at rejse med så mange penge.

Det skete enkelte gange om sommeren, han kørte derud og havde kone og børn med. Da fik de en lille udflugt ud af det. Når jeg nævner udflugt, søndag 6. juli 1893 skrev han:

Jeg kørte til Agger med børn, imellem klitbakkerne ikke langt fra havet holdtes børneudstjeneste. Der var ialt 20 vogne.

Nu begyndte tiden med børneudflugter, de skulle også prøve at rejse med tog, 30. juli 1894 skrev han:

Jeg kørte et læs skolebørn til Hurup st. de skulle med morgentoget til Thisted kl. 8, og hentede disse ved aftentoget kl. 8.

Hvad de har set i Thisted meldes intet om, for de fleste var det sikkert første gang, de var med tog, alene det har været en oplevelse.

Henimod århundredskiftet begyndte økonomien at bedres takket være andelsbevægelsen. I 1893 blev stadig det meste korn tærsket med plejl, et arbejde bedstefar havde en mand til at udføre, hvorved gik ca. 40 dage. Daglønnen var i 1883 steget fra 40 til 50 Øre, måske har manden været lidt glad ved brændevin, som dengang vist kunne købes for 16 Øre pr. l. Bedstefar, som var afholdsmand, var sikkert ked af det brændevinsdrikkeri. Der stod det år i regnskabsbogen: Betalt min tærsker for afsavn af brændevin 1 kr. Her tjente manden 2 daglønninger og sparede denne udgift. Da de året efter havde optærsket, blev plejlen hængt på knagen for bestandig.

I 1895 købte et A/S for Heltborg og omegn et nyt amerikansk tærskværk samt en lille dampmaskine til at trække det. Presseren var endnu ikke opfundet. Bedstefar blev bestyrelsens formand. Han fik det år avlen tærsket på 8 timer, og det kostede for maskinen 8 kr., dagløn tilsammen 10 kr. Men det steg nu ret kraftigt, året efter fik arbejderne 20 Øre i timen og det fortsatte de med. Da vi nærmede os 1. verdenskrig, var det blevet ret gode tider for både bonde og arbejder.

Det var et lille udpluk fra bedstefars dagbøger, et klenodie som indtil for ca. 10 år siden har ligget gemt hos familien i København, men nu opbevares de på egnshistorisk arkiv på biblioteket i Hurup på den egn, de er skrevet. Her har jeg haft stor glæde af at bruge dem.

Den hvide hest på Futtrup

Gården Futtrup, som jeg skrev lidt om tidligere, ejedes fra omkring århundredskiftet til 1927 af Chr. P. Christensen, i daglig tale kaldet Chr. Peter. Han drev gården frem til et mønsterbrug, forstod at udnytte de gode tider inden 1. verdenskrig, og var en meget velstillet mand.

Mine bedsteforældre og tre af deres børn foran ejendommen i 1901. Fra venstre er det min far, Andreas Kirk (f. 1881), Hanne (f. 1886), Mette (f. 1889) og derefter mine bedsteforældre. Manden til højre er en købmand.

Mine første barneminder er nok knyttet til Chr. Peter. Skulle han til Heltborg eller Hurup, kom han altid forbi mit hjem. Det var et flot syn, en stor og stovt bonde i en flot jumbe, påspændt med en smuk hvid hest, han havde købt af Cirkus Miehe. Man sagde om ham, at havde han haft bil, så kunne han ikke være kommet hurtigere til Hurup end med den hvide hest. Når den løb, var det som om, benene slet ikke rørte jorden. Når han kom til Hurup, parkerede han hest og vogn ved fortovskanten. Chr. Peter havde måske flere ærinder, der tog en time eller to. Med tømme liggende løs i vognen stod hesten troligt, til han kom igen, intet kunne skræmme den.

Chr. Peter solgte Futtrup i 1927 til en ung mand fra Thyholm. Gården var fantastisk godt besat. Chr. Peter havde ombygget hele gården. Heste og kvæg var 1. klasser. Den nye ejer løb nu ind i de dårlige tider i trediverne, og måske var han heller ikke dygtig nok. 1933 gik gården på tvangsauktion. Den gode kvægbesætning var meget forringet, ligeledes var de prægtige heste, han overtog, erstattet med dårlige gamle krikker, kun den hvide hest var blevet på gården.

Foråret 1934 blev jeg konfirmeret, og 1. maj kom jeg til Futtrup at tjene, med titel af fjerde karl. Gården var nu overtaget af en ung mand ved navn Peder Riis. Jeg glemmer aldrig min første dag på Futtrup, hvor jeg med den hvide hest for en arbejdsfjedervogn blev sendt til købmanden i Heltborg efter nogle varer. Ankommet til købmanden bandt jeg hesten forsvarligt med tømme viklet ret om navet, jeg vidste, den hvide var tro, så det var med god samvittighed, jeg gik ind til købmanden.

Jeg var vist knap kommet inden for døren, da vendte den hvide vognen og i stor fart løb den syd på ad landevejen.

Aldrig er jeg blevet så bange. Heldigvis nåede den kun 2-300 m frem, hvor smeden stod uden for værkstedet, han stoppede den. Jeg var lige så bange, da jeg kørte hjem. Hvad ville P. Riis sige. Hans eneste kommentar var: ”Du må aldrig binde den hest, den vil ikke bindes”. Denne lille episode har sin forklaring, for den hvide hest var klog. Når tømme var viklet om hjulet, strammede den, når hesten gik frem, men når den gik et skridt baglæns, var tømme fri, men den har dermed vredet vognen sammen, og der er gået panik i den.

Jeg havde en dejlig sommer på Futtrup. Den lå, hvad vi kalder uden for lov og ret, måske for 4-500 år siden er der anlagt vej til gården, som snoede sig gennem engen. Man kan se, den er anlagt, hvor der er lidt højt terræn, så vi forlod faktisk aldrig gården undtagen hveranden søndag, når vi havde fri.

Peder Riis havde købt en lille båd, vi havde megen glæde af. Om aftenen efter at vi havde været ude at bade, sejlede vi ofte en tur til Mors, eller vi gik en tur om bag de store skrænter, hvor ruinerne af teglværket lå. Et sted ned ad skrænterne, som vel var 7-800 m lange, var en lille skov. Hver sommer kom der spejdere fra Hurup, som havde lov til at tilbringe weekend her bag skrænterne ned mod fjorden.

Denne plet var et eldorado. Jeg husker en ældre mand fra Heltborg, der engang imellem kom cyklende til Futtrup, vi kalder ham Peter, han havde været røgter på gården i 1893. Han fortalte, at under vinterstorme blev der altid højvande i fjorden, og det år var der så store

oversvømmelser, at vandet stod inde i stalden til grebningskanten. Malkning var dengang pigernes arbejde, gummistøvler var der intet, der hed, men Peter har nok haft et par træskostøvler. Han fortalte, han skulle bære pigerne fra ko til ko, når de malkede. Peter og kone havde et lille veldrevet husmandssted, men man sagde om ham, at han hverken kunne læse eller skrive.

Jeg husker, der gik en historie om Peter, da han var i Futtrup. Han var da forlovet. Pigen var vist fra Ydby, hun skrev ofte brev til ham, som en af karlene derefter skulle læse for ham. Mens karlen engang læste et modtaget brev, blev Peter under læsningen mere og mere bleg, og da han var færdig, sagde Peter brødbetyngt. ”Det står der da vel ikke”. Hun skrev bl.a., vi har jo sovet sammen en nat, nu skulle han få sin plads sagt op, så de kunne blive gift.

Da vi kom til november, fik jeg rang af tredje karl, da vi kun skulle være 3 om vinteren. Vi havde 3 spand heste, og det tredje blev mit. Den nye gårdejer havde ikke råd til, at den hvide hest kun skulle bruges til luksuskørsel. Den og en ældre hoppe, så stædig som en hest kunne blive, blev mit spand, men de gik godt sammen. Jeg husker, Peder Riis roste mig, jeg var den første, sagde han, som havde kunnet få den gamle hoppe til at arbejde, men denne ros skulle tildeles den hvide hest. (Jeg glemmer den aldrig). Det var som om det kloge dyr var i besiddelse af en magisk evne til at få den gamle med. Hvis en af de andre heste engang imellem skulle erstatte den hvide, ville den overhovedet ikke stramme skaglerne.

Desværre var arbejdet i marken for hård ved den, de tynde ben, som var skabt til cirkus, begyndte at blive stive. En dag i maj 1935, vi kørte møg, skete en tragisk affære, andenkarlen Niels og Peder Riis var i marken med et læs, da pludselig 27-årig Peder sank om, ramt af en hjerneblødning, på vognen hvor Niels lagde den ene side ned, fik han Peder anbragt og langsomt kørte den 1 km lange vej hjem. Da de ingen telefon havde på gården, måtte Niels cykle 3-4 km til nærmeste gård for at ringe efter læge. Peder blev hjemme, men efter flere måneder var han nogenlunde rask igen. Efter 1½ år i Futtrup ville jeg prøve en anden plads. Min gode ven Niels, med hvem jeg havde delt værelse hele tiden, skulle være soldat. Efter soldatertiden kom Niels tilbage til Futtrup som forkarl. 30. august 1938, hvor Niels stadig var på Futtrup, var alle mand i engen for at lave hegn. På en fladvogn forspændt den hvide hest stod Niels og hamrede pæle ned, da der pludselig kom et heftigt uvejr med lyn og torden. Et lyn slog ned og dræbte gårdens hund som lå ved vognen, samme lyn dræbte mine to gode, gamle venner. Det var Niels og ”Den hvide Hest”.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1996, side 80-88).